

Finnur Jónssons kristendomskritik af 1925

Af Johnny F. Lindholm

Den herefter trykte tekst findes blandt professor Jón Helgasons (1899-1986) efterladte papirer, som beror i Den Arnamagnæanske Samling i Jón Helgasons Arkiv, kasse 35 i et omslag uden påskrift.¹

Tekstens overlevering

Manuskriptet (herefter: ms.) består af 6 blade, folieret med blyant 1-6 og beskrevet på begge sider. Bladene måler (h x b) 28,3 x 21,9 cm. Teksten er skrevet med Jón Helgasons sirlige hånd med mørkesort blæk i en med blyant markeret ramme, der måler omtr. 16,6 x 10,9 cm. Sammen med ms. ligger yderligere ét blad i samme format, ligeledes med Jón Helgasons hånd. Dette blad indeholder forskellige oplysninger om, hvad Finnur Jónssons danske erindringer indeholdt og giver ikke indtryk af at være en del af ms. Dels er blækfarven noget svagere, dels er det uden for folieringen. Endvidere indeholder det oplysning om, at kapitlet om tro ikke findes som en del af erindringerne, men “findes for sig selv”,² hvilken oplysning også findes i selve ms., jf. det følgende. Dette blad er ikke trykt her.

Den særlige opsætning af teksten i ms., den ensartede skrift, og det, at teksten næsten ikke indeholder skrivefejl, giver indtryk af, at ms. har været tiltænkt udgivelse, sikkert i et islandsk tidsskrift, da Jón Helgasons indledende ord er på islandsk:

Det sidste kapitel i Finnur Jónssons islandske erindringer er blevet klippet bort af hans enke efter Jón Sveinbjörnssons råd. Man kan se, at der er blevet skåret 10 blade ud. Højest sandsynlig er bladene blevet brændt. På dansk eksisterer dette kapitel imidlertid, og det

1. Indledende skal lektor emeritus Michael Chesnutt og Rikke Christensen takkes for hhv. fremdragelse og en præliminær indtastning af det her trykte manuskript. Desuden skal Áslaug Agnarsdóttir takkes for ikke uvæsentlige oplysninger samt Einar G. Pétursson for gode råd og vink.

2. “sér í lagi”.

findes her nedenfor efter autografen, som Agnar Klemensson lånte mig, Jón Helgason, i okt. 1936 (24 sider).³

Manuskriptteksten er professor Finnur Jónssons (1858-1934) ellers tabte tekst om tro, der oprindeligt indgik som en del af hans erindringer. Finnur Jónssons erindringer, som han først skrev på dansk,⁴ siden – et par år før sin død – på islandsk, blev udgivet posthumt af Finnur Jónssons faglige efterfølger, professor Jón Helgason. Af de danske erindringer findes nu kun de to første kapitler,⁵ de islandske i deres helhed.⁶ I udgaven af de islandske erindringer gør udgiveren i en forbemærkning opmærksom på, at indholdsfortegnelsen indeholder et kapitel “IX. Trúin” (d.v.s. ‘Troen’), men at de pågældende sider i manuskriptet skødesløst er blevet skåret bort (jf. ovenfor). Det samme har, som det kom frem ovenfor, været tilfældet med de danske erindringer, hvis original det desværre har vist sig umuligt at opspore. Ikke desto mindre har teksten overlevet, nemlig takket være Finnur Jónssons brodersøn, Agnar Klemensson.

Jón Helgason giver hverken i det indledende stykke eller i udgaven af de islandske erindringer noget nærmere motiv for, at dette kapitel skulle fjernes; men det er formentlig ikke uden betydning, at Finnur Jónsson beskriver sin kone, Emma, bl.a. med, at hun “ville, at alt var som det skulle være”.⁷

Udgivermagnaten Finnur Jónsson var ekstraordinær professor ved Københavns Universitet fra 1898 og siden ordinær fra 1911. Der er næppe nogen, som inden for den islandske filologi har udgivet så meget som han, eller nogen som kommer til det.⁸ Desuden bidrog han vægtigt til mange af de områder, der støder op til hans hovedområde, som var

3. “Síðasti kaflinn í ævisögu Finns Jónssonar hinni íslenzku hefur verið klipptur burt, og gerði það ekkja hans með ráði Jóns Sveinbjörnssonar. Má sjá að blöðin hafa verið 10 sem úr hafa verið skorin. Mestar líkur eru til að blöðunum hafi verið brennt. En á dönsku er þessi kafli til, og er hann hér skrifaður eftir ehdr., sem Agnar Klemensson léði mér, Jóni Helgasynti, í okt. 1936 (24 bls.).” (Ms., bl. 1r)
4. Finnur Jónsson: *Ævisaga Finns Jónssonar eftir sjálfan hann. Safn Fræðafjelagsins*, X, red. Jón Helgason. København 1934: Hið Íslenska Fræðafjelag, s. 1.
5. Udgivet i Finnur Jónsson: “Af Finnur Jónssons Saga”, red.: Jón Helgason. I: *Islandsk Aarbog*, Dansk-Islandsk Samfund. København: København 1934, s. 25 note 1.
6. Finnur Jónsson: *Ævisaga Finns Jónssonar eftir sjálfan hann*.
7. Finnur Jónsson: *Ævisaga Finns Jónssonar eftir sjálfan hann*, s. 65: “vildi, að alt skyldi vera einsög það átti að vera”.
8. Et overblik over Finnur Jónssons vældige produktion findes i Finnur Sigmundsson: “Finnur Jónsson. Ritaskrá”, *Skírnir* CVIII, Reykjavík 1934, s. 199-208, hvortil endnu kommer et par skrifter, der er nævnt i Jón Helgason: “Finnur Jónsson”, *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, årg. 1934, 1935, s. 160.

tekstkritik og udgivelse: leksikografi, navneforskning, mytologi og – mest eftertrykkeligt – litteraturhistorien.

Finnur Jónssons holdning til religion i almindelighed, og til kristendommen i særdeleshed, kommer tildeles frem i de bevarede dele af hans erindringer (under teksten er der stadig henvist til disse steder), og den hænger uløseligt sammen med hans stærke, rationelle holdning til alting, en grundholdning, han ifølge sig selv, har fået fra sin mor.⁹ Denne rationelle holdning er forudsætningen for den kritik, der har gået som en rød tråd gennem hele hans livsværk,¹⁰ og for hans generelt negative holdning til teorier og filosofi.

På den førømtalte sidste side i ms. (uden for foliering) er det angivet, at kapitlet om tro er “skrevet i sept. – okt. 1923 i Oslo, på ny gennemset i juli 1925 i Bulken, Voss”¹¹ (jf. dateringen i selve teksten). På dette tidspunkt i 1923 var Finnur Jónsson ved universitetet i Oslo, hvor han holdt øvelser og forelæsninger. Gennemgangen af teksten blev foretaget på hans følgende Norgesrejse. Kapitlets videre liv efter 1925 kender vi ikke i detaljer; men Finnur Jónsson har formentlig sendt det til sin broder, Klemens Jónsson (død 1930), fra hvem dennes søn (den i citatet af Jón Helgason ovenfor nævnte Agnar Klemensson) kan have arvet det. En anden mulighed er naturligvis, at Agnar Klemensson kunne have fået manuskriptet tilsendt direkte.

Finnur Jónsson

Da det ikke har været muligt at opspore Finnur Jónssons autograf – hverken i Danmark eller på Island –, trykkes her Jón Helgasons førømtalte afskrift. Da afskriften, som sagt, forekommer at være gjort klar til trykning og desuden bygger på Finnur Jónssons autograf, synes der heller ikke at være noget at indvende imod denne fremgangsmåde. Teksten aftrykkes uden nævneværdige ændringer (jf. apparatet). Det betyder, at der kan forekomme forskellige former af samme ord (t. eks. ‘væsener’ hhv. ‘væsner’), hvilket formentlig ikke forstyrrer læsningen. Da der i det hele taget ikke synes at være fuld konsekvens i Finnur Jónssons retstavning i øvrigt, forekom det rigtigst i denne henseende at lade teksten være, som den var. Sideskift i ms. er mærket med l og bladskift med ll; i begge tilfælde angives bladtal r/v i margin. Ord, der i ms. er understreget, gengives her med kursiv.

9. Finnur Jónsson: *Ævisaga Finns Jónssonar eftir sjálfan hann*, s. 17, 35.

10. Finnur Jónsson: *Ævisaga Finns Jónssonar eftir sjálfan hann*, s. 170.

11. “samin í sept. – okt. 1923 í Ösló, endurskoðuð í júlí 1925 á Bulken, Voss”.

Skrevet i Bulken i juli 1925.

Hvad har troen været? I tidligere tid næsten alt.

Hvad er den nu? Noget.

Hvad bör den være? Intet.

»Frygt for herren er visdommens ophav«¹³ siger et bibelord – og »gudsfrygt« er kirkens almindelige slagord den dag i dag; mennesker roses – i ligprækner og artikler »in memoriam« – for at have været »gudfrygtige« og dette skal være den største ros, der kan ydes. Men sjældnen står der noget om, hvorledes denne »gudsfrygt« har ytret sig udadtil.

Det anførte bibelord er nu i virkeligheden, når det skal analyseres lige ind til marven, kun en tom, indholdsløs frase. Hvad menes med »visdom« her? En teolog kan måske give en eller anden mere eller mindre tvungen forklaring heraf; for den sunde, almindelige menneskeforstand er sætningen vrövl.

Men havde der stået: »Frygt for herren er troens ophav«, havde sætningen været rigtig. Da peges der netop på, hvad der er grundlaget for troen på overnaturlige væsener, for troen på guder, på gud. Frygten¹⁴ er det sande grundlag. | [1v]

Det er det lavtstående primitive menneskes fuldkomne ukendskab og afhængighed af den det omgivende natur, der hos mennesket har avlet tro på overnaturlige magter, stærkere end det selv, og som det derfor gjaldt om at have på sin side, i hvert fald ikke imod sig. Naturmennesket indblæste liv i alt, gjorde alt i naturen levende, opfyldte den med væsener. De som bode ved søen og var fiskere i deres meget skrøbelige og primitive fartøjer, de så gentagne gange, hvorledes havet rejste sig til høje frådende bølger, der slugte dem, hvis de ikke skyndsomst havde reddet sig i tide. De bildte sig ind, at bølgerne var levende overnaturlige væsner; vinden, som skabte dem – at de har måttet sætte de to ting i forbindelse med hinanden er en selvfølge – måtte da også blive et overnaturligt væsen.

De som bode i indlandet ved store mørke skove, måtte få et dybt indtryk af deres uhygge ved dag og især ved nat; overnaturlige væs-

12. Overskriften er i ms. dobbeltunderstreget.

13. Fra Salmernes Bog 111,10, som i den nyeste danske oversættelse lyder: 'At frygte Herren er begyndelsen til visdom' (s. 545). Jf. også Ordsprogenes Bog (15,33) og Mikas Bog (6,9). Henvisningerne er til *Bibelen. Den Hellige Skrifts Kanoniske Bøger og Det Gamle Testaments Apokryfe bøger*. København 2005.

14. '-en' er tilføjet under linjen med en henvisningsstreg.

ner måtte herske derinde, som det ikke var godt at komme ud for. Og hvilke gölebilleder kunde ikke tågen skabe i det primitive menneskes fantasi. Det var og blev overnaturlige væsner, guder, som overalt herskede i naturen, på jorden. Og da var himlen med alle sine mærkelige fænomener ikke mindre egnet til at sætte fantasien og frygten i bevægelse. At den var en fast hvælving måtte man selvfølgelig få indtrykket af, og det er den opfattelse, der praktisk talt har holdt sig til de nyeste tider. Fra »himlen« udgik der forskellige fænomener, for en stor del af mindre hyggelig art; sne og torden måtte, især den sidste, vække forestillinger om magter og frygt for disse. På den anden side var sol og måne fænomener, der måtte gøre særlige indtryk på det primitive menneske, men snarest i modsat retning; man måtte snart komme til at opfatte dem som venlige magter, men da ll [2r] det viste sig, at de tidsvis forsvandt, kunde det opfattes som var det af uvilje af en eller anden grund. Da gjaldt det om, at formilde disse magter og få dem til at virke rigtig, til at »makke ret«; de måtte sones med gaver (ofringer). Dyrkelsen af solen (og himlen) som gud er en af de allerældste religiøse forestillinger i verden.

Således opstod der – af *frygt* og naturlig uvidenhed – troen på guder overalt, på jorden, i luften, på himlen. Man plejer ofte at kalde disse af menneskene selv skabte væsner for dæmoner, men man kan akkurat lige så godt kalde dem ligefrem for guder. Efterhånden fæstnedes de oprindelig vage og tågede forestillinger. De udformedes af sig selv, blev klarere, mere individuelle, indtil der dannedes bestemte gudeskikkelser, der også fik faste navne. Tilbedelsen af dem fæstnedes også ved bestemte handlinger, bønner til dem, ofre til dem. Indenfor de enkelte stammer blev denne gudsdyrkelse ret ensartet, men den hindrede selvfølgelig ikke, at enhver kunde dyrke hvad som helst, hvilken som helst særgud han vilde. Dette lærer de historiske kilder os var tilfældet til det såkaldte hedenskabs seneste tider.

Alt dette var menneskets egen skabelse, egne fantasifostre på grundlag af *frygt* for de ukendte magter, hvis tilværelse de selv, som sagt, havde skabt.

Anderledes var det ikke med Jødernes tro. Forestillingerne om verden er fuldstændig barnlige, som det var at vente. De skaber selv Jahve og lader ham så blive skaberen af himmel og jord og alt hvad der er deri – også mennesket. Dette er et fuldkomment sidestykke til ethvert andet »hedenskab« i verden. På grundlag heraf gik Jøderne videre. Menneskets skabelse betragtede de som en nådesakt, barmhjertigheds-handling af Jahve. Denne betragtning blev skæbnesvanger, idet der derved istandbragtes et »faderligt« forhold, l [2v] der gennemsyrede hele

jødeopfattelsen. Jøderne skulde være gode börn, artige og lydige, kun göre, hvad de måtte göre og lade være med, hvad de ikke måtte gøre. Det er fuldkommen menneskelige forhold, der således overføres på forholdet mellem Jøderne og Jahve. Ligesom den menneskelige fader siger til sit barn: »dette eller hint må du ikke gøre, og gör du det, bliver du straffet« således måtte også Jahve bære sig ad. Det er muligt, at en el. anden fader (el. fædre) virkelig har sat sine börn på prøve. En afspejling heraf er så den prøve, som Jahve stiller Adam og Eva, og som de naturligvis ikke består. Derved bringes »synden« ind i verden, – denne usaligste af alle usalige tanker, nogen menneskelig hjærne nogensinde har udklækket, og som er roden til, man kunde sige, alt det onde i verden. At selve tanken er tåbelighedens toppunkt, er naturligvis øjensynligt for enhver, der ikke har blindet sig selv. Kun fanatikere og dumrianer kan fastholde denne tanke.

Fra den har den såkaldte kristendoms hele væsen og virksomhed sit udspring.

Hos Jøderne som hos andre østerlandske folk (Perserne f. eks.), herskede fra arilds tid forestillingen om to principper, det gode og det onde (også dette findes jo i nordisk mytologi). Jahve repræsenterede naturligvis det gode. Jøderne grublede over *oprindelsen* til det onde, og så opfandt de myten om »englen«, der gjorde opstand mod Jahve og fik andre medsammensvorne, hvilket førte til at »djævelen« med sit følge styrtedes ned fra Jahves bolig (himlen) og ned til underverdenen (»helvede«). Så blev han, logisk nok, naturligvis den, der hidførte syndefaldet; der skabtes den gemytlige historie om æblet og Eva, hvorved arvesynden, dette grimme og ulogiske begreb, kom ind i verden. Intet andet folk har skabt noget lignende. ||

[3r] Det er fuldkommen logisk, når visse fanatiske teologer (og indremissionspræster) kalder »djævelen« for kirkens hjørnesteen. Det er på ham det hele hviler, det er ham, der er grundvolden for kirkens hele lære om gud, synd og – frelseren. Der opbyggedes nu i tidens løb hele den uhyggelige lære, som kirken, hvad enten den er katolsk el. luthersk (i så henseende er der ingen forskel), fastholder den dag i dag.

Arvesynden er evig – selvfølgelig, djævelen er stadig på spil for at sætte splid og fange sjæle. At ingen ordenlige mennesker tror på ham mere, gör intet til sagen. Han er stadig den samme højofficielle faktor for kirken. Ti uden ham og arvesynden var der ingen plads for en »frelser«. Så fremtræder i Jødeland en »tømmermands« søn, Jesus kaldt, der blev en af disse moraliserende, fanatiske prædikanter, hvoraf enhver tid har sin at opvise. Hans disciple fremstillede længe efter hans død hans lære, ikke uden mangler og inkonsekvenser, så at det er vanskeligt

at sige, hvad han i virkeligheden har sagt og lært. Men tordnet mod Farisæer og udyder har han og derved gjorde han sig efter samfundets opfattelse til en oprører, der fortjente at lide døden på korset som andre ugærningsmænd. Hans korte virksomhed bar frugter og hans person og personlighed omdigtedes; han blev gjort til »guds søn« i egenlig forstand, og så optømreredes – især ved renegaten og fanatikerens Paulus' mere el. mindre selvstændige lære – efterhånden hele den kristologi, som er herskende.

Kristus blev som sagt guds søn, og han blev nu betragtet som sendt af gud for at frelse menneskene. Nu skulde man da tro, at derved var historien ude. Ved denne »frelser-l[3v]død« på korset skulde arvesynden være ude af verden, det var den der skulde bekæmpes, og »djævelen« skulde derved være gået ud af sagaen. Det er for så vidt en logisk betragtning, der gør sig gældende i den specielle beretning om Kristus, ifølge hvilken han nedfór til helvede og »bandt« djævelen, d.v.s. gjorde ham uskadelig.¹⁵ Men denne logiske afslutning anerkendes ikke.

Hele den følgende »kristne« almenhed til den dag i dag har forbandet Jøderne og ikke vidst hvad ondt den skulde sige om dem eller gøre mod dem, fordi de korsfæstede Jesus. Dette er toppunktet af ulogisk ræsonnement. I stedet for burde man være jublende glad og taknemlig mod Jøderne, fordi det netop var dem, der gjorde Jesus til »frelseren«; enhver Jøde burde bespises på prytaejon. De burde kaldes menneskehedens største velgørere, det er dem der bevirkede »frelsen« i al-leregenligste forstand. Hvad var det blevet til uden dem, uden denne – langt fra enestående – voldshandling mod denne bodsprædikant? Havde

15. Det må her bemærkes, at Finnur Jónsson udgav håndskriftet AM 623 4to, som indeholder slutningen af *Niðrstigningasaga* (AM 623. 4°. *Helgensagaer*, Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, København 1927) – en oversættelse af anden del af det apokryfe *Nikodemus' evangelium*; her berettes om, hvorledes Kristus besejrer djævelen i helvede. Det apokryfe evangelium bygger på *1 Pet.* (3,19), som man snart begyndte at danne nye historier ud fra, og emnet findes poetisk behandlet på islandsk i det navnkundige og smukke *Lilje* (*Lilja*) str. 64 ff. (Viggo J. von Holstein-Rathlou: "Eysteinn Ásgrímsson: Lilje. Digtet paa Islandsk c. 1340, oversat til Dansk 1936", *Islandsk Aarbog*, København 1937, s. 48-77) og af den sidste katolske biskop på Island, Jón Arason i hans *Niðrstigningavísur* (som findes i Finnur Jónsson (udg.): *Jón Arasons religiøse Digte*, København 1918, s. 58-69). I den ældst kendte bog på oldislandsk, den islandske *Homiliebog*, fra omkr. 1200, findes endog udtrykket om at binde djævelen: "og hans ånd, fyldt med guddommelig kraft, steg ned til helvede og nedbrød helvedes borg og bandt den onde" ("en önd hans með guðdómskrafti sté niður til helvítis og braut helvítis byrgi og batt fjandann", Sigurbjörn Einarsson o. fl. (udg.): *Íslensk hómilíubók. Fornar stólræður*, Reykjavík 1993, s. 209). Jeg takker professor Einar Sigurbjörnsson for en stor del af disse oplysninger.

de ladet ham uænsat – hvad der tilvisse havde været det klogeste –, var der aldrig bleven nogen »frelser«, eller, som visse kællinger kælent udtaler ordet, »frelsermand«!

At »kristendommen«, dette nye hedenskab, fik den store udbredelse, som den fik og som den endnu 2000 år efter Jesu død har, havde sine mange grunde; ikke blot hin romerske kejsers politiske fejlgreb, der bundede i frygt og, som man udtyder det, politisk taktik og klogskab, bidrog mægtig dertil, men naturligvis også hos menigmand den gamle frygt for overnaturlige magter og uvidenhed om verdensaltet. Nu kom dertil frygten for djævelen og helvede og de evige kvaler i dette, den afskyeligste lære, nogen »religion« har opfundet, men som de kloge lærere hurtig opdagede var det virksomste middel til at skræmme folk på et naivt, ll [4r] barnligt standpunkt. Og man lod sig naturligvis skræmme.

Var der nogen, der efter at »kristendommen« var bleven almindelig ytrede nogen tvivl, blev han undertrykt, banlyst og brændt. Og det skulde nok skræmme en refleksionslysten person. Ikke engang de simpleste sandheder tåltes, hvis de ansås at stride mod kirkens lære om tingene. »Og dog bevæger den sig«¹⁶ var der sikkert flere der tænkte, men sjælden slap en sådan kættersk sætning udenfor tændernes gærde. Heraf fulgte så alle kirkens nederdrægtigste handlinger, inkquisition og tortur, bål og brand, og i deres kølvand kom heksetroen og hekseprocesserne, de evige skamletter på den institution, der kalder sig »den almindelige kristne kirke«. »Den katolske kirke« er fuldstændig stivnet i den rene middelalder. De katolske landes indbyggere, o: menigmand, bondebefolkning står vist helt igennem på dette standpunkt – og hvad standpunkt der hyldes i Amerikas fristater er disse dages Daytonsprocess det klareste eksempel på. Det er den mørkeste middelalder, der pludselig dør viser sig i sin mest udtalte form.¹⁷ Tager man de protestantiske lande, er det ikke meget bedre. »Indremission« er i det hele

16. De ord Galileo Galilei (1564-1642) skulle have udtalt, da han blev tvunget til at afsværge sin kopernikanske tro på, at planeterne, og dermed jorden, bevæger sig omkring solen.

17. I juli i 1925 var byen Dayton skueplads for en "anti-evolutions"-retssag. John T. Scopes, der var high school-lærer i naturvidenskab, blev kendt skyldig i at have forbrudt sig mod statens love. Disse forbød undervisning på statsstøttede skoler i teorier, der hævdede at mennesket skulle stamme fra de laverestående dyr. Scopes endte med at få en bøde; efterfølgende blev dommen dog underkendt ved højesteret p.g.a. procedurefejl (*The Encyklopædia Britannica*, London & New York 1929, opslag "Dayton"). Der henvises i øvrigt til den fyldigere fremstilling i Christiansen, Freddy Bugge og Tom Fenchel: *Evolution. Den forudsigelige vilkårlighed*, Århus 2009, s. 203-205.

fuldkommen »katolsk«, d.v.s. middelaldersk-mørk, dèr er djævelen kirkens grundpille endnu. Så er der andre retninger og især personer, der regner sig for liberale, og der er noget, der kaldes liberal-teologi. De, som hylder den, kan erklære, at de ikke bryder sig om, ikke lægger nogen vægt på forskellige ting, som for de andre er fundamentale, jomfrufødslen, mirakler osv. De går ind på og udøver selv »bibelkritik«, hvad der i Indremissions øjne er vederstyggelighed, for de katolske noget helt forbudt og utænkeligt. Tilsyneladende kan man i [4v] her gå helt vidt, men også kun tilsyneladende. »Synden« opgives ikke og dermed faktisk heller ikke alt det øvrige som dermed sammenhænger; for dem alle er Jesus »frelseren«, og dermed er alt sagt; dermed er vi atter fuldkommen i middelalderen. De, som går allervidest (men det er kun nogle ganske få), kan også lade Jesus falde som »frelseren« men beholder ham og hans lære, således som de nu tænker sig denne, og havner i noget, som de kalder – ligesom alle andre – gud og gudstro. Spørger man så disse mænd, hvad de da mener med denne frase »gud«, får man kun vage og utilfredsstillende svar. Dr. Krarup i Sorø siger, at gud er »en ideal åndsmagt« (eller »overmagt«). Nogen tommere og mere ufattelig definition end denne, der vist skal være meget fin (udspekuleret er den i hvert fald), kan ikke gives. Dermed er man fuldstændig ude i det blå tomrum, hvor »himlen« fordums var. Denne definition af gud er naturligvis fuldkommen udenfor menigmands horisont og fatteævne. Sandheden er nemlig den, at for at kunne tro på gud må menigmand tænke sig denne som personlig gud, alt andet er umuligt for normalt tænkende menigfolk; men det må indrømmes, at noget klart begreb om denne personlighed gör de sig ikke og kan ikke gøre sig, tilmed da kirkens lære jo faktisk forbyder at forbinde noget personligt med forestillingerne om gud. Her er der »en« uopløselig knude, noget hvorved forstanden står stille, der bliver kun en vag forestilling tilbage om et væsen af dette navn, som ingen gider tænke alvorlig over. Det overlader man præsten, man hører hans taler og mener sig så at være i sikkerhed.¹⁸ Det kan sammenlignes med de katolske præsters drikken af altervinen på alles vegne. Et rent åndeligt væsen uden fast sted (fast himmel) fatter ingen menigmand. At identificere »gud« med »naturen«, den kraft, der alle vegne og til || [5r] alle tider viser sig, hvad der jo lå nær og er almenfatteligt (panteismen), må man ikke efter de sidstomtalte teologers (idealisters) mening endsige efter kirkens lære. Derfor havner man, også de mest fremskredne, i den reneste meningsløshed

18. Tanken ledes ved dette stykke hen på Finnur Jónssons ord om sin fader, *Ævisaga*, s. 32.

og mest fantastiske indbildning. Nærbeslægtet hermed er hvad man kalder »barnetro«. Min fader, der ikke brød sig det fjærneste om noget som helst kirkeligt dogme, påstod, for ikke helt at stille sig udenfor, at han havde sin »barnetro«; havde man spurgt ham, hvori den da bestod, vilde han være kommen i den største forlegenhed med svaret, d.v.s. han var havnet i de dunkle forestillinger om »gud«, der er et slags væsen men ikke person, og som man lader som man tror på eller tvinger sig – frivillig – til at tro på.¹⁹

Dette hænger atter sammen med ønsket om og troen på liv efter døden, på sjælens udødelighed, som man kalder det.

Fra ældgammel tid af har man ment at kunne skælne mellem to bestanddele, mennesket skulde bestå af, og som man har kaldt sjæl og legeme (krop). Dette var ganske naturligt. At menneskets tænkende, iagttagende ævne måtte være noget for sig, måtte synes indlysende; dette bestyrkedes ved fænomener som drømme, hvori sjælen ofte ligesom rykkedes bort fra kroppen og viste en vis selvstændighed (kunde forlade legemet). Denne »sjæl« identificerede man med den menneskelige ånde (jfr. lat. *animus* og *anima*²⁰). At foretage nogen undersøgelse af forholdet mellem disse to »bestanddele« var der naturligvis ikke tale om før videnskaben var kommen så vidt, som den i vore dage er. Nu foregår selvfølgelig psykologiske undersøgelser allevegne, hvor der er kræfter dertil; endnu er disse undersøgelser i deres vorden, men man har grund til at love sig meget deraf. Jeg sigter selvfølgelig ikke her til de såkaldte spiritistiske undersøgelser, der alle er mere eller mindre tomt humbug, bedrag og selvbedrag. Min overbevisning er, at de strænge videnskabelige [5v] undersøgelser før eller senere vil komme til det resultat, at hvad man har kaldt »sjæl« intet andet er end udslag af legemets kræfter og egenskaber; der er ikke to bestanddele, mennesket består af, men kun én, det vidunderlige legeme med alle sine organer og indretninger. Når legemets kræfter er udtømt er også »sjælens«, når legemet lider en sådan ydre overlast, at det må være forbi dermed,

19. Jf. Finnur Jónsson: *Ævisaga*, s. 32: "Kirkens dogmer brød han sig ikke om, men sagde, at han havde sin "barnetro"; hvis han var blevet spurgt om, hvad han mente med det, var han sikkert kommet i vanskeligheder med svaret. Han var ikke bevidst religiøs" ("Kreddur kirkjunnar hirti hann ekkert um, en sagði, að hann hefði sína "barnatrú", en hefði hann verið spurður að, hvað hann meinti með því, hefði honum víst orðið skotaskuld með svarið. Hann var ekki vitund trúhneigður"); Finnur Jónsson, "Af Finnur Jónssons Saga", s. 35: "Hverken far eller mor var egentlig religiøse [...] Far talte om sin "barnetro" – som han vist aldrig tænkte nærmere over, hvad skulde være (et slags svævende gudstro)."

20. *Animus* = sjælen, sind, tanke; *anima* = livsånd, liv.

så er det også forbi med sjælen; denne lever kun i og med legemet. Jeg fristes til en sammenligning, der som alle andre måske ikke er fuldkommen, men som har den fordel at anskueliggøre min tanke. Et strængeinstrument er et hele (et legeme), hvor strængen er den vigtigste del. Så længe denne er hel, giver den (ved at røres) en lyd, en tone, fra sig. Denne tone er strængens sjæl; brister strængen, er tonen med det samme borte, den var skjult i strængen.

Det er, efter min overbevisning, et fuldkomment selvbedrag at antage »sjælens« udødelighed – og dennes forhold til gud og evigt liv hos denne; hvor skulde det være? Atter her kan man ikke tænke sig dette uden et fast bestemt opholdssted – hvad jo flere af nutidens fantaster også antager. De formoder et opholdssted på andre stjærner – noget der kun er rene luftkasteller og utænkkelighed for normale mennesker.

Mennesket er udødeligt – i en anden forstand. Det er ved forplantningen. Det ene menneske avler, slægtled efter slægtled, væsener af samme art, der fortsætter livet på samme måde (omend under noget skiftende former, som fremskridtene betinger). Ævner og ejendommeligheder nedarves fra led til led – og det er heri, mennesket har sit »mål«. Dets stræben er og må være først og fremmest forplantningen – og i forbindelse dermed den omhyggeligste opfostring af afkommet. Det er livets mål at gøre alt så godt og bekvemt for afkommet, og det kan nås ved at indpode det alle de bedste leveregler, som erfaringen gennem årtusinder har udformet, || [6r] de bedste kundskaber, som tiden ejer, den bedste moral, som mennesket indtil dato har fastsat. Og her står vi ved det vigtigste. Moralen (det etiske) skulde være alt det bedste, som menneskene kan udlede af fortidens lærdomme, som enkelte vismænd har udformet, som erfaringen har skabt og skaber daglig. Her gælder Jesu lærdomme, forsåvidt som de kan formuleres og frigøres for al dogmatik, ligesåvel som så mange andre udmærkede vismænds sætninger, Sokrates', Buddhas, Hávamál-digterens osv.

Det er hvert slægtleds eneste formål at forberede det næste så godt som muligt i enhver henseende. Forsåvidt lever ethvert slægtled med noget af sig i de følgende. Og dette, mener jeg er et mål, der er fuldt så ophøjet, som det at gøre godt f.eks. for at komme til at leve et tomt luftliv hos en »gud«, hvis tilværelse er ikke blot ubeviselig, men i enhver henseende usandsynlig.

Herimod stilles stadig »troen«, troen på denne vidunderlige gud, som ingen ved at sige noget som helst med sikkerhed om. »Tro« uden noget som helst grundlag er dog noget af det tomme og usikreste, som et menneske kan klamre sig til. I virkeligheden er det et selvbedrag og intet andet. Men naturligvis, hvis et menneske finder sig støttet eller båret af

en sådan »tro«, kan den mulig forsvares – men den er dog en livslögn, som har den fordel, at den, der ikke skuffes deraf inden døden, heller ikke vågner op til nogen erkendelse af en sådan. Men at have en institution som kirken med præster og alt tilbehør for at nære denne livslögn, der naturligvis kun er frugten af den primitive frygt, der för er omtalt, det er dog i virkeligheden for galt, i hvert fald at den skal være en statsinstitution, istedenfor rent private institutioner for de »frygtsomme«.

Men bedst var det, og det må være målet, om man kunde frigøre menneskeheden for »frygten«, for den overtro, at der er en gud, der leder ethvert menneske, tænk leder ethvert menneske (også tyve, røvere og andre banditter?), leder hele menneskeheden (var det gud, der i sin algodhed afstedkom krigen?). Sådanne absurditeter kommer i [6v] mennesket stadig til. Det viser hvor lavt endnu mennesket i virkeligheden står, at den sidste krig har skabt en ny religiøs bølge, som nu hærger samfundene. Man havde, konsekvent tænkt, ventet lige det modsatte, ja tilintetgørelse af »gudsfrygt« og kirken. Men nu synes den at have fået vind i sejlene. Med uforfærdet frejdighed bliver den ved med at bræge sit: »Fader vor du som er i himlen(e)« osv., uagtet der ingen himmel el. himle er. Hvorledes er de menneskers indre, egenlig talt, der hundrede og tusinde af gange kan udtale disse og lign. ord uden at få et stik i sjælen for hver gang, og uden at få samvittigheds-kvalme – for ikke at tale om altergangen, der er det modbydeligste af alt, hvad kirken har kunnet hitte på.²¹ Den lutherske opfattelse er dog meget værre end f. eks. Kalvins; kun den sidstes opfattelse kan have nogen fornuftig mening. Men hele akten står og falder med »frelsermands«-tanken.²²

21. Jf. Finnur Jónsson: *Ævisaga*, s. 17-18: "Så kom konfirmationsdagen, den frygteligste dag i mit liv. Når jeg tænker tilbage på den, får jeg kuldegysninger. Og så den følgende søndag med altergang; den var ikke bedre. Jeg har aldrig siden – heldigvis – deltaget i den ceremoni, at æde Kristi legeme og drikke hans blod" ("Svo kom fermíngardagurinn, sá ömurlegasti dagur, sem jeg hef lifað. Hvenær sem jeg hugsa til hans, fer hrollur um mig. Og svo næsti sunnudagur með altarisgöngu; hann var engu betri. Aldrei síðan hef jeg, sem betur fer, tekið þátt í þessu athæfi, að jeta líkama Krists og drekka hans blóð"); Finnur Jónsson, "Af Finnur Jónssons Saga", s. 35: "Værst var den påfølgende altergang [ɔ: efter konfirmationen], som jo også hørte til. Den var mig en horribilitet – som jeg selvfølgelig aldrig har gentaget. Og hver gang jeg tænker over konfirmation med den tilhørende umulige ed (som burde være afskaffet for længe siden) og altergang, fyldes jeg med gysen."

22. Jf. Finnur Jónsson: *Ævisaga*, s. 18: "Luthers forklaring af denne ceremoni er så absurd, at man undrer sig over, at noget menneske overhovedet kunne finde på noget sådant. Så er Kalvins lære en smule mere acceptabel" ("Lúters skýring á þessari athöfn er svo frámunaleg, að mann furðar á, að nokkur mannleg sál skuli hafa fundið upp á slíku. Þá er Kalvíns kenning mun aðgengilegri").

Hermed er svaret givet på det sidste spørgsmål. Hvad der kaldes »tro« (religion) bör snarest udryddes af verden, ihvertfald og allerførst af staten. Lad så de enkelte, der føler »frygt«, rotte sig sammen til deres unyttige tidsfordriv med løben til kirker og deltagelse i de farceagtige forestillinger der – indtil det hele ramler sammen i sin indre hulhed og tomhed – men der vil gå lange og mange århundreder til det sker.

